

Emlékezés a népfőiskolákról

1940. január 3-án nyílt meg Veszprémben a Bakony- Balatonfelvidéki Református Népfőiskola a város nyugati részén, a Jeruzsálem-hegyen. Veszprém megyében ez volt az első népfőiskola amit a református egyház rendezett. Példáját követte később Pápán a Református Kollégium, majd a KALÓT által szervezett zirci népfőiskola. De nem feledkezhetünk meg az akkor Veszprém megyéhez tartozó síófoki Balatoni Népfőiskoláról sem, melyet Zákonyi Ferenc hozott létre és Molnár István országosan ismert néprajzos, táncművész vezetett. Az alábbi írásban elsősorban a veszprémi népfőiskolával kívánok foglalkozni, megalakulásának 65. évfordulója alkalmából.

A népfőiskola eredete

A Magyarországon elterjedt népfőiskola-mozgalom eredetileg Dániában alakult meg, jött létre ezen a néven. Megalapítója Grundtvig dán költő, történész, evangélikus püspök.¹ Az első népfőiskolát egy Rodding nevű településen hozta létre 1844-ben. Észak-Európában gyorsan elterjedt a mozgalom, egymás után alakultak meg Svédországban, Finnországban és jutott el a XX. század elején Magyarországra. A Dániában elindult mozgalom szükségességét a náluk végrehajtott jobbágyfelszabadítás (1788) után bekövetkezett társadalmi változás hozta létre. Utána égetően szükségessé vált a parasztság műveltségének növelése, aktivitásának fokozása, politikai oldalról közelítve a demokrácia elterjesztése. Az is ismert, hogy az északi országokban elterjedt mozgalomban kevésbé oktattak *mezőgazdasági szakismeretet*, mégis „*az iskoláról kikerült hallgatók nagy lépést tettek előre a belterjes termelés területén*”.² A Magyarországon a XX. század elején kezdeményezett hasonló szervezetek ebben az időszakban még nem nevezhetők igazi népfőiskoláknak, csak olyan kezdeményezések voltak, ahol a falusi mezőgazdasággal foglalkozó lakosságnak próbáltak szakismeretet nyújtani. Szervezői a „Falu” Magyar Gazda és Földműves Szövetség keretében jöttek létre és a téli időszakban előadás sorozatokon terjesztették a szakismereteket. Csak néhány helyen volt az északihoz hasonló szervezet, mint az 1914-ben alakult bajszentiváni és az 1925-ben alakult szandai bentlakásos népfőiskola. Az első világháború és az utána következő évek nem kedveztek a mozgalom fejlődésének. 1925-ben a statisztika szerint 70 hasonló jellegű tanfolyam volt az országban.³ A népfőiskolai mozgalom a 30-as évek végétől terjedt el hazánkban, itt kell említeni a Sárospatakon 1936-ban megrendezett tanfolyamot, melyből kialakult az igazi népfőiskola. Kezdeményezői, szervezői a vallásos ifjúsági szervezetek voltak, úgymint a KALÓT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet Országos Testülete) a KALÁSZ (Katolikus Leányok Általános Szövetsége), a KIE (Keresztény Ifjúsági Egyesület) a KIE (Keresztény Leányegyesület), a MFKDESZ (Magyar Evangélikus Keresztény Diákszövetség). A vallási vezetők szándékát erősítette a népi írók tekintélyes tábora, akik felismerték a mozgalomban rejlő lehetőségeket, s mellé álltak a kezdeményezésnek. Jelentős szerepet vállalt az ügyben a Móricz Zsigmond által szerkesztett Kelet Népe folyóirat, mely Népfőiskola címen külön rovatot indított 1942-ben és minden számban jelent meg egy vagy több cikk a témáról. Hasonló céllal alakult meg 1939-ban a Györfly István vezette kollégium, mely az ismert NÉKOSZ néven fogta össze a népi kollégiumokat. A két mozgalom hasonló célokat valósított meg: *a parasztfiatalok tanulását segített, demokratikus szellemiségű fiatalokat nevelni*.

¹ Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin. (Udby, 1783. szeptember 8. – Koppenhága, 1872. szeptember 2.) Útmutatása alapján alakultak meg Dániában a bentlakásos népfőiskolák. A szellemileg nyitott iskolák az „élet iskolái” néven terjedt el Dániában, majd az északi államokban a mozgalom. Elve szerint a leghatékonyabb nevelési eszköz az élő szó. A tanárok és a tanulók együttélése a példa lehet a tanulók számára. A diákok ne kényszerből, hanem belső meggyőződésből tanuljanak.

² H. Sas Judit: A magyar népfőiskolák története. Forrás, 1984. 12. sz. (A cikk rövidített formában közli az 1961-ben megjelent tanulmányt).

³ Kévi Nagy Lexikon. 1925. évi kiadása

A népfőiskolák célja

A kibontakozó magyar népfőiskolai mozgalom célját többen megfogalmazták, alapjaiban hasonló, de különböző oldalról közelítve és más-más hangsúlyt adva gondolataiknak. Elfogadták a Grundtvig által fogalmazott célt: *Választ náni azokra az állandóan változó társadalmi, gazdasági, kulturális kihívásokra, amelyekkel az egyén, a nemzet, az egész emberiség szembe találja magát.* Abban mindenki egyetértett, amit Ordas Lajos hangsúlyozott: *Nem utánzásra vár nálunk ez a népfőiskola, hanem valami hasonló létesítését sürgeti az idő.* Raffay Sándor református püspök megfogalmazása így szól: *Félszeg ugyan a neve, de annál nemesebb és áldottabb a célja azoknak a népnevelő intézményeknek, amelyeket Népfőiskolának nevezünk. (...) Céljuk a nép nevelése és irányítása.* Szehtlo Gábor fogalmazása szerint: *A népfőiskola olyan hely, ahol az ifjú élet mozdonyát sok váltón keresztül a helyes sinpárra igyekeznek rávezetni.* Idézni kívánom egy megvalósult népfőiskola vezetőjéről, egy ifjú papról Féja Géza mondasát, mely rávilágít egy másik szálra, a népi írók hatására is: *Szabó Szabolcsot az új népi irodalom nevelte. A népi írók igéje lőn tetté benne. A népfőiskolai gondolatot támogatók: egyházak, azok ifjúsági szervezetei, népi írók, részben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyetértettek, hogy a mozgalom: iskolán kívüli népművelés, a parasztfiútság művelésének legfontosabb útja, és a faluvezetők képzése, vagyis a magyar parasztfiatalok nevelésének egyik fő formája. És amit a veszprémi népfőiskola létesítésének példája is bizonyít, az egyszerű paraszt emberek, tanítók, lelkészek, tisztviselők is támogatják adományaikkal.*

A Veszprémi Bakony-Balatonvidéki Református Népfőiskola

Dolgozatom tárgya elsősorban a veszprémi népfőiskola megalakítása és működésének története valamint utóélete. E témát vizsgálva lényeges először szólni Boda József lelkészről.⁴ Boda Józsefet 1935 októberében választották meg az egyházközség lelkészének. S hogy miért választotta Veszprém szolgálata színhelyéül, erről a következőket vallja: *„Az egyik szemmel látható oka ez volt: Veszprém megkapó szépsége, beszédes történelme István királytól napjainkig. Nem kevésbé hatott a gyülekezet megragadó története, hősi hitével, hitvalló hűségével, élénk ifjúsági életével (...) az akkor kibontakozó mozgalomban láttam, s váltam áldozatos, öntudatos munkásává.”*⁵ S hogy milyen jól választott a presbitérium is azt a következő évek munkája ékesen bizonyítja. Boda elkötelezett híve volt a református egyház kebelében kibontakozó népfőiskolai mozgalomnak. Erre ösztönzést adott az is, hogy az egyik évben személyesen részt vett a sárospataki főiskolán rendezett tanfolyamon, s az ott szerzett tapasztalatok csak megerősítették ebbeli hitében. Az eredmény az lett, hogy az 1939. február 5-én tartott presbitériumi ülés egyhangúlag elfogadta javaslatát, hogy ősszel Veszprémben az egyház telkén és épületeiben rendezzék meg a népfőiskolát. *„Szép és felemelő volt a presbitérium határozata: Annál nehezebb az iskola megvalósítása, írja később visszaemlékezésében.⁶ „De jöttek a megajánlások. Sokszor csak egy pengősek. Néha nagyobbak. Baranyától fel Ungig, Vas megyétől Szatmárig. Vékonypénzű földművesek, szerény fizetésű tisztviselők pótolták a gazdag emberek pengőit.”*⁷ Ennek ellenére a népfőiskolát a tervezett időpontban 1939 őszén nem sikerült megnyitni, csak 1940. január 3-án.

Közben sok minden történt. Országosan is folyt a népfőiskolai mozgalom, s ennek egyik mozgatója, szellemi segítője volt az első budapesti KIE földműves téli táboron elhangzott Ravasz László püspök előadása: *A nagy szakadék* címmel, mely nyomtatásban is megjelent. Ugyanakkor megjelent egy pályázat a RIM (Református Ifjúsági Mozgalom) kiírásában a népfőiskolai tantárgyak anyagának részletes kidolgozására. Erre a pályázatra írta meg dolgozatát

⁴ Boda József református lelkész. (Kajdacs, 1905. január 25. – Szekszárd, 1981. január 22.) Ósi nemesi családból származik. Szülei földműves emberek voltak. Az elemi iskolát Kistormáson járta, a nyári vakáció alatt végezte el a gimnázium első osztályát, a másodikat Szekszárdon tandíj mentesen, majd 1924-ben Pápán érettségizett. Több külföldi egyetemet járt és a lelkész vizsgát is külföldön tette le. 1935-ben lett veszprémi lelkész. Itt szervezte meg a Református Népfőiskolát, melyet 1948-ban történő megszüntetéséig vezetett. 1962 novemberében került Dacsra, itt szolgált 1966 augusztusáig, amikor Szekszárdra került, ahol egészségének megromlásáig 1973 januárjáig szolgált. Betegségán dik-tált életrajza olvasható az Emlékezés a Népfőiskolára. Veszprém, 1990. 71–73. old.

⁵ Uo.

⁶ Bakony-Balaton Kalendárium. 1948. 104–105. old.

⁷ Uo.

Morvay Péter – aki ekkor a veszprémi múzeum munkatársa volt és a helyi népfőiskolai szervezőbizottság tagja –, *Református Népfőiskolát!* címmel, mely ugyancsak kiadásra került. Ezen az elvi útmutatón túl részletes költségvetést is készített a népfőiskola működéséről és új felépítendő épületének költségéről. Dolgozatából csak néhány fejezetcímet emelünk ki: *Az egészséges nemzeti műveltség a magyarságnak életkérdése, A nemzeti nevelés feladatai, Mi a Népfőiskola? Az új magyar népművelésért.*

A megvalósítás útja részben leírja, hogy mi történt eddig, vagyis, hogy a veszprémi református egyházközség áttervezte a népfőiskola megteremtésének nemzeti és egyházi jelentőségét, felajánlotta házát, ahol megnyílhat a református népfőiskola. Megalakult a népfőiskola barátainak társasága, elkészült az első tanulmányi év költségvetése, a népfőiskola szervezetének, tanulmányi anyagának és nevelési módszereinek tervezete. Ezután felsorolja, hogy mire van még szükség. Röviden leírja mi a célja a népfőiskolának, mely így szól: „A keresztény közösség és példaadás eszközeivel olyan művelt, tevékeny magyar parasztembereket nevelni, akik tisztában vannak helyzetüikkel és feladataikkal s akiknek az élő kereszténység az erőt is megadja a feladatoknak a megoldáshoz.”⁸

Leírja az általános napirendet, mely reggel 7 órakor a reggelivel kezdődik és az esti 9 órai takaróval zárul. A hét egyes napjain módosul a napirend. Fontosabb a nevelés, illetve az ismeretközlés anyagának a megfogalmazása. A részletes ismertetés helyett a főbb csoportokat közöljük. I. A) *Elemi ismeretek*: Írás, olvasás. Fogalmazás. Számolás és mérés. Rajzolás. B) *Egészségügy*: Az egészséges élet. Elsősegélynyújtás. Közegészségügy. II. A) *Nemzeti nevelés*: Iradalom. Történelem. Földrajz. B) *Állampolgári nevelés*: Honvédelmi nevelés. Társadalomismeret. Jogi és közigazgatási ismeretek. III. *Népi nevelés*: Népszokások. Népköltészet. Népzene. Népi tánc. Népi díszítőművészet. IV. *Gazdasági nevelés*: Természettajzi alapvetés. Mezőgazdaság. Házipar. Közgazdasági és kereskedelmi ismeretek. V. *Vallásos nevelés*: Bibliaismeret. Hittan és egyháztörténet. Gyülekezeti munka. Ifjúsági munka.

A pontok részletesebb kifejtése után közli a tervezett kiadások összegét, viszont a bevételeket nem, mert mint írja: ez a költségvetés a hit realizálására van építve.

Közben megkezdődött a hallgatók toborzása. A szervezők először csak a Bakony-Balatonvidék egyházközségeire gondoltak, mivel azonban kevés jelentkező volt, kiterjesztették a toborzást az egész Dunántúlra. Az első évfolyam gárdája 7 vármegye, 3 egyházközség, 6 egyházmegye, 12 egyházközségből alakult ki. A hivatalos toborzón túl megkapták a címzettek Boda József lelkész leendő tanfolyamvezető Hívogató-ját, melyben leírja, hogy „Nem új alkutás lesz hát a Népfőiskola, hanem jövőbe látó nagy ösök nagy művének új életrekeltése. Az egykori akadémiai főiskola 222 éves hallgatás után ismét megszólal, kapuit újból kitarja. (...) Most is a falvakra néz. Dunántúl gyermekeit, a Bakony és Balatonvidék napbarnította, esőverte acélos legényeit hívja. (...) Nem akar elszakítani a földtől, de vissza akar vinni a földhöz. (...) Maradék földünk a miénk legyen. Ne csak verejtéktér és sírhely, de dalos, szótáros élettér és boldog otthon...”⁹

Az első népfőiskolára 1940. január 2-án érkeztek meg a parasztleányok, kiket a vasútállomáson segítők vártak és kísérték a Jeruzsálem-hegyi elemi iskola épületéhez a szálláshelyre. Január 3-án megkezdődtek a foglalkozások a már ismertetett tanrend alapján. Az előadók, foglalkozásvezetők nagy része Veszprémből és a környékről tevődött össze, de voltak Budapestről, Szombathelyről is meghívottak. A terem falán történelmi személyek arcképei függtek, de ott voltak a „Népfőiskola törvényei” is, amely 10 pontban foglalta össze a lényegét. Az elméleti foglalkozásokon túl rendszeresen ellátogattak a város üzemeibe, agrárgazdaságokba és a környék – Fűzfő, Ajka – gyáraiba.

Az első népfőiskola március 17-én ért véget, melyen a hallgatók elmondották élményeiket, tapasztalataikat a tanultakról. Másfél óráig tartott a „záróvizsga” a terem megtöltő veszprémi érdeklődők előtt, akik saját maguk is kérdezhettek a hallgatóktól. Az első tanfolyam záróvizsgájának kiemelkedő eseménye volt, hogy azon több ismert író, közéleti személy részt vett, de ott volt Móricz Zsigmond, a Kelet Népe főszerkesztője is. A záróvizsgán szerzett élményeiről cikket írt a lap április 15-iki számában „A nép tanulni akar” címmel. Ebből idézünk néhány gondolatot. „...Most ezek a fiatal fiúk külsőre olyanok, mintha egyetemi hallgatók volnának. (...) Hármán tartottak szónoklatot a záróünnepélyen. – Gyenge szívű, de vasóklú testvéreim – mondta

⁸ Ravasz László: A nagy szakadék; Morvay Péter: Református Népfőiskola. Soli Deo Gloria. Bp. 1939. 3. füzet.

⁹ Uo.

az első. Az embernek eláll a lélegzete. *Oly finom, annyira választékos, annyira a legnemesebb kultúra értelmében kitűnő kifejezéseket használnak. (...) Majd idéz egy másik fiú beszédéből: „(...) Nekünk teendők van otthon: a teendők a közösségért égni. (...) mi azt akarjuk, hogy hazavigyünk a kis néccsét és annak a világhosszánál mindenkinek adjunk valamit abból a kevés tudományból, amit mi itt szereztünk. A harmadik felszólaló szavaiból a következőket emeli ki cikkében: „Szavunkat hallatnunk kell (...) Mi nem lehetünk mindenbe belenyugvók, félrehúzódk: nekünk a gyertyát lobogtatni kell...”*

A veszprémi Református Népfőiskolán a megszűnésig – megszüntetéséig – fiúk részére 8, a lányoknak 4 tanfolyamot szerveztek, melyeken 217 fiú illetve 119 leány vett részt.¹⁰

A háború alatt 1944-ben még tartottak egy tanfolyamot, de 1945-ben szünetelt a népfőiskola és 1946 elején rövidebb tanfolyamok voltak. Az utolsót 1948. január 11-től március 8-ig tartották. A vezetőség rendszeresen tartotta a kapcsolatot a volt hallgatókkal, levelet küldött címükre, összehívta őket és megkapták a népfőiskola újságját az *Új Szántás* kiadványt is.

A népfőiskolai mozgalom utóélete

Bár már említettem, hogy a veszprémi Népfőiskola 1948-ban bezárta kapuit, néhány sorban meg kell említeni, hogy az épületet 1945. március 15-én bombatalálat érte, és 21-én újabb bombatámadás döntötte romba az iskolát. A hadak elvonulása után megkezdődött a romok eltakarítása, melyben a református egyházközség, a volt népfőiskolások és sokan mások vettek részt. 1946 elején még folyt a romeltakarítás, de az év elején és áprilisban már tartottak egy-egy tanfolyamot, melyek azonban csak egy hetesek voltak. A meginduláshoz a Szabadművelődési Felügyelőség – Páldy Róbert megyei felügyelő – aktív közreműködésével is hozzájárult. A következő években azonban már szándékosan akadályozták a népfőiskolai mozgalmat, még a nevet is megváltoztatták szabadművelődésre. Majd 1948-ban megjelent az ismert rendelet, mely az egyesületek feloszlását elrendelte.¹¹ A veszprémi népfőiskola vezetője Boda József ellen is eljárás indult, melynek következménye lett, hogy elhagyta Veszprémet és Decs községben vállalt lelkipásztori állást 1962-ben. A következő években mély hallgatás övezte a mozgalmat, de volt népfőiskolások lelkében élt az ott elhangzott gondolat és jó szívvel emlékeztek az ott eltöltött napokra, hetekre. A mozgalom értékelése országosan 1961-ben történt meg először a Valóság folyóirat 6. számában *H. Sns Judit* tollából.

Veszprémben 1975. április 27-én megtartották a volt népfőiskolások találkozóját, s ez időponttól egyre gyakrabban került publikálásra a mozgalom. Összefoglaló tanulmány jelent meg *Lakatos Lászlótól* 1980-ban *A népfőiskolai mozgalom 1935–1945* címen. 1983-ban két alkalommal is rendeztek országos találkozót, és 1983. október 9-én megalakult a Veszprém megyei Népfőiskolások Baráti Köre. Ugyanebben az évben a Népművelési Intézet vette szárnyai alá és gondozta a mozgalmat, de tematikus számot jelentetett meg a Forrás folyóirat is. Ez a szám közölte Sz. Tóth János tanulmányát és javaslatait a mozgalomról, újraindításáról.¹² A népfőiskolai gondolat tehát nem aludt el, a népművelés vezetői szerették volna az új viszonyok, a megváltozott körülmények között feléleszteni ezt a népművelési formát. Veszprémben 1987. december 2-án újra megrendezték a népfőiskolások és családtagjaik találkozóját, majd egy év múlva november 15-én a megyei művelődési központban újra találkoztak a régi tagok és az új kezdeményezők. Ekkor döntöttek arról is, hogy a Jeruzsálem-hegyen a református parókián elhelyezik azt az emléktáblát, mely ma is őrzi az ott tartott Református Népfőiskola és vezetőinek emlékét. 1990. január 6-án a veszprémi és a pápai református népfőiskola elindulásának 50 éves évfordulója alkalmából emlékülés volt a Megyei Művelődési Központban. Összeállítottak egy, a népfőiskola történetét bemutató kiállítást az összegyűjtött dokumentumokból. *Borbáth Érika* szerkesztésében füzet jelent meg a veszprémi és pápai népfőiskoláról: *Emlékezés a Népfőiskolára* címmel. Ebben a füzetben összefoglalták az emlékezők írásait és a népfőiskola megmaradt dokumentumait, közzölték az egyes tanfolyamokon részt vevők nevét. A nevek után kutatva megállapíthatjuk, hogy még néhányan élnek a 40-es évek hallgatói közül. A helytörténészek feladata, hogy megkeressék őket, s leírják emlékeiket.

Tóth Dezső

¹⁰ Kovács Bálint: Protestáns Népfőiskolai Mozgalom Magyarországon. Bp., Magyar Népfőiskolai Társaság-Püski K. 1994. 183. old.

¹¹ Az 546.632/1948. IV. 3. BM rend., ill. a végrehajtásáról szóló 550.293/1949. sz. BM. rend.

¹² Forrás, 1984. 12. sz.